

ZEYNEP ELİF YILDIZEL

zaynepelifyildizel @ZeynepYildizel zeynepelif@zeynepelifyildizel.com www.zeynepelifyildizel.com

Şekil 1: Antik çağ zeytinyağı üretimi

ZEYTİNYAĞI

Antikçağdan Günümüze Hayat Ağacı

Zeytin ağacını ilk kim keşfetti? Zeytin ilk kim yemeyi denedi? En önemlisi de zeytin yağını çıkarmak ilk kimin aklına geldi? Akdeniz'de yerleşmiş tüm antik çağ uygarlıklarının sembolü olan zeytinin ana vatanı Güneydoğu Anadolu'dur. Hatay, Kahramanmaraş ve Mardin'de zeytin ağacının en alt türünü tesbit etmiş olan çalışmacılar, zeytinin burdan Batı Anadolu'ya, oradan Ege Adaları vasıtası ile Yunanistan, İtalya, Fransa ve İspanyaya kadar taşındığını belirtiyorlar. Sicilya Adası vasıtası ile Kuzey Afrika'ya geçen zeytin, Suriye ile Mısır yönünde ilerleyen ikinci grup ile birleşip Akdeniz bölgesinin endemik ağacı halini almıştır. 16. yy da İspanyolardan Kuzey ve Güney Amerika'ya götürülmesi ile zeytinin Günyada ki yayılışı gerçekleşmiştir.

Akdeniz bölgesinde MÖ 6000 yılından beri zeytin kullanılmaktadır. Anadolu'da yetişen ve buraya endemik olan zeytinin sınıflandırılmasında diğerleri gibi maalesef batı gerçekleştirdiği için latince ismi "Olea europaea" (avrupa yağı) olarak verilmiştir. Yağ kelimesinin temelinde zeytin oluşturmaktadır. Latince olan "Olea" yağ anlamına gelmektedir. Zeytin ağacı 10m ye kadar uzayabilen, sık dallı, hep yeşil yapraklı yaklaşık 2000 yıl kadar yaşayabilen bir ağaçtır. Ağır büyüyen ve oldukça uzun yaşayan bu ağaç, ömrünü tamamladığında köklerinden yeni bir ağaç filizi vermesi nedeni ile "hayat ağacı" anlamı gülenerek tarih boyunca en önemli ağaçlar unvanını kazanmıştır. Gövdesi çürümeye karşı çok dayanıktır. Dünya üzerinde yetişen bütün ağaçların ilki olduğu söylenmektedir. Zeytin yetiştiriciliğinde ilk insanla birlikte başladığı kabul edilme ve zeytinin insanlık tarihindeki önemine tüm kutsal kitaplar, yaratılış ve kurtuluş efsanelerinde yer veril-

mektedir. Zeytin ağacı kutsallığın, bolluğun, adaletin, sağlığın, gururun, zaferin, refahın, bilgeliliğin, aklın, anmanın ve yeniden doğuşun yani insanlık için önemli olan erdem ve değerlerin sembolüdür. Bir başka inanışa göre ise Tann, yaratıcı ademoğlunun dünyada kötülük tohumları saçtığını görünce, Nuh Peygambere bir gemi yapmasını ve her canlının bir dişi bir erkek alarak gemiye binmesini söyler. Tufan başlar ve yeryüzünde Nuh'un gemisindeki canlılar hariç her şey silinir yok olur. Tufan durulduğunda Nuh Peygamber suların çekilip çekilmediğini anlamak için geminin penceresinden güvercini batıya gönderir ancak sular çekilmediği için güvercin geri döner. Yedi gün sonra tekrar güvercini gönderir ve güvercin bu sefer ağzında yeni kovanmış zeytin dalı ile geri gelir. O günden bugüne güvercin zeytin dalı taşıyan güvercin, ümidin, bolluğun, barışın simgesi olur. Zeytin ağacı ise ölümsüzlüğün ve hayatın sembolü olur.

Eski Mısırdan ise zeytin tarımsal erdemlere eşlik eden gücün sembolüdür. Firavun Tutankamon'un başındaki zeytin yaprakları ile örülü taç adaletin timsaliydi. Mısırlılar zeytinyağı üretmeyi Yunanlılardan çok daha önce bildiklerini öne sürerler. İnanışlarına göre evlilik tanrıçası İsis MÖ 6000 yılından önce Mısırlılara zeytin yetiştirmeyi ve ürünlerinden faydalanmayı öğretmiştir. İll. Ramses (MÖ 1198-1166) aydınlanmanın simgesi olan zeytin Güneş Tanrısı Ra'ya sunmuş ve "Senin şehrin Heliopolis'i zeytin ağaçlarıyla süsledim. O zeytin ağaçları ki, meyvelerinden halis zeytinyağı elde edilir. Bu zeytinyağı, senin tapınğını aydınlatan kandilleri besleyen yağdır" diyerek duyduğu gururu anlatmıştır. Başka bir mitolojik hikaye ise Atina şehrinin tanrısı bir zeytin dalı sayesinde belirlenir. Şöyleki; M.Ö.17.yy'da kurulan site devleti Atina'yı hangi tanrının koruyacağı tartışması gündeme gelince Zeus Tanrıları toplar ve alınan karara göre yeni kente en değerli armağanı veren tanrı veya tanrıca Atina'nın koruyucusu olacaktır. Akıl, bilim ve sanat tanrıçası Athena'nın hediyesi ise bir zeytin dalıdır. Bu ağaç büyüüp yüz yıllarca yaşayacaktır. Ağacın meyvesinden, lezzetli yemekler hazırlanmasına yardımcı olacak sağlıklı bir sıvı elde edilecektir. Bu sıvı yaraları iyileştirecek, geceleri aydınlık saçaçak, sıcak havalarda gölgesiyle insanları kucaklayacak, odunluyla onları ısıtacaktır. Yarışın galibi Athena olur. Ağaç Akropolis'e dökülür. Barışın sembolü zeytin ağacı yerleşik kültürün ve bereketin de temsilcisidir. Bunlar ve bunlar gibi zeytin ağacı üstüne çok fazla mitolojik hikayeler mevcuttur. Tüm bunların yanında MÖ 1780 yılında Hamurabi kanunlarında ve MÖ 620 de Solon, zeytin koruma kanunları yapılar ve zeytin ağacına zarar verenlerin ölüm cezasına çarptırılmasına hükmetmişlerdir.

Zeytinyağı elde edilmesinde kullanılan ilk yöntem, zeytinlerin önce ayıklanması ve sıcak su ile yağının alınması şeklinde oldu. Bugün için dünya üstünde bulunmuş en eski zeytinyağı tesisi, M.Ö.6. Yüzyıla ait ve İzmir'in Urla ilçesi yakınlarındaki antik Klazomenia kentinde bulunuyor. Daha sonraları Romalılar zeytinin iki taş arasında ezilmesine dayanan yöntemi buldu. İlk zamanlarda taşın dönməsi insanlar tarafından sağlanırken, daha sonra bu iş için hayvan gücünden yararlanıldı (Şekil 1). Zamanla ezilen zeytin hamurunun sıkıştırılması için Arşimet vidasının döndürülmesi ile oluşturulan basınçtan faydalanıldı. Mengene tabir edilen bu usul günümüzde de halen kullanılıyor. XIX. yüzyılda buharın kullanılmaya başlanması ile zeytinyağı sanayinde yeni bir dönem girildi ve daha yüksek basınçla daha fazla zeytin işleme olanağı doğdu. Bu iş için kullanılan hidrolik presler teknolojik gelişmelere paralel olarak dizel motora ve elektrikle çalışabilecek biçimde geliştirildi ve zamanla günümüzde kullanılan en modern sistem olan devamlı tesislere kadar gelişim göstermiştir.

Eski Yunanistan ve Roma imparatorluğunda çok önemli ticaret malzemesiydi. Ticaretinin yapılması için Akdeniz'de özel gemiler

yaftırılıyordu. Zeytinyağının gençlik ve güç kaynağı olduğu inancı çok yaygındı. Eski Mısır, Yunan ve Roma'da çeşitli çiçek ve otlar ile zeytinyağını karıştırarak çeşitli ilaç ve kozmetik elde edilirdi. İşlev yönünden günümüz petrolüyle karşılaştırıldığında zeytinyağı, yiyecek ve aydınlanma dışında, ilaç, sabun ve cilt yağı ve parfüm gibi malzemelerin yapımında kullanılıyordu. Günümüzde, Dünyada yaklaşık 10 milyon hektar alanda 900 milyondan fazla zeytin ağacı olduğu bilinmektedir. İtalya ve İspanya zeytin ve zeytinyağı üretiminde en önemli ülkelerdir. Daha sonra sırası ile Yunanistan, Türkiye, Tunus, Portekiz, Suriye, Fas ve Cezayir önemli üretici konumundadırlar. Ülkemizde 131.263.255 meyvem veren ve 32.381.751 meyvem veren toplam 163.645.006 adet ağaç mevcuttur. Ancak bu rakamalar geçtiğimiz sene Yırca köyünde termik santral yapımı için kesilen ağaçlardan sonraki rakamlar mı olsun net olarak bilemiyorum. Zeytinin içeriğinde su, protein, yağ, selüloz, fosfor, kükürt, kalsiyum, klor, demir, bakır, manganez, A, C ve E vitaminleri mevcuttur. Her ne kadar dünyada 37 ülkede ekonomik anlamda zeytin üretimi yapılmakta ise de İspanya %26, İtalya %23, Yunanistan %15, Türkiye %9 ile başı çekmektedirler (Şekil 2). Zeytinyağı üretiminde ise İspanya %33, İtalya %23, Yunanistan %17 ve Türkiye %8 ile dünya üretiminde pay sahibidirler (Şekil 3). Üretim %82si ile üretici ülkelerde tüketilmektedir. Yunanistan yıllık kişi başı zeytinyağı tüketiminde 20kg ile en üst sırada yer alırken Türkiye kişi başı yıllık zeytinyağı tüketimi 2kg kadardır. 2014 yılı verilerine göre dünyada toplam 3.098.000 ton zeytinyağı üretilmiştir. Bunun 180.000 ton kadarını ülkemizde üretilmiştir.

Son 5 yıllık zeytinyağı-petrol fiyat değişimine bakalım olursak aslında zeytinyağında petrol kadar kıymetli ticari bir meta. Zeytinyağı fiyatları çoğunlukla petrol fiyatlarına yakın seyretnek ile birlikte hem 2008 değeri hemde 2015 değeri petrol fiyatlarındaki ani düşüşte petrolden daha pahalı bir ticari meta olmuştur (Şekil 4). Zeytinyağı'nın hayatımıza kattığı sağlık, lezzet ve ülke ekonomimize kattığı katma değer göz önüne alınacak olursa bizim için petrolden daha kıymetli bir ticari meta olması gerekmektedir. Zira antik çağlardan beri önemli bir ticaret metası olmakla birlikte günümüz tüketim toplumunda sanki değeri yokmuş gibi her türlü planımızı enerji üretmek üzerine yapılmaktadır. Ancak ülkeler kendi değerlerinin farkına varansa ve aynı zamanda besin kaynağı olmuştur. Dolayısıyla kendi zenginliklerimizi yok ederek ne refaha kavuşuruz ne de karnımız deyar. MÖ den beri bu topraklarda zeytin ağacı kesiminin ağır çozal müyederleri varken bugün geldiğimiz noktada sizlerin takdirine sunulmuştur.